

МИХАЈЛО ПАНТИЋ

ПУТОВАЊЕ У ПРОШЛОСТ

Тешко је замислити књижевност без путовања, како год да разумемо ту реч и њоме означен појам: као кретање кроз време и простор или као пут човекове мисли, као разговор са самим собом, као слободно асоцијативно тумарање по унутрашњим пределима свакога од нас, понаособ. Књижевност, дакле, чак и када то не чини на први поглед, увек подразумева наизменично одмицање и враћање духа и тела, од тачке до тачке, од места до места, од човека до човека, од прошлости до будућности, и све тако непрестано, унакрст, унапред, уназад, па и без јасно одређеног смера, споља и изнутра, већ онако како живот доноси. У светској, европској и српској књижевности путује се одвајкада, и путовању као ни причању о њему, што би рекао Иво Андрић, краја нема, нити га може бити. Зато и греше они, не баш малобројни тумачи књижевности који говоре да је у модерним временима прича о путу, а посебно путопис, као најодређенији језички вид те антрополошке константе, у некаквој кризи, као да све друго, чак и да је тако, није у кризи; свет не постоји у равнотежи, него у вечитој неснађености и стално у опадању; привид равнотеже, божанске симетрије и склада могуће је остварити једино у уметности, колико у књижевности, толико и у музици, сликарству, архитектури, покрету... Од Хомеровог Одисеја до дана данашњег путује се у стварности и имагинацији несмањеном снагом, са најразличитијим могућим разлозима и побудама, а некада, што је такође више него легитимно, и без њих, онако, по слободи воље – па шта дође, дошло је! – никада се не зна када ће на том циљаном или спонтаном путу човек срести себе, јер се, пре и после свега, путује да бисмо негде, једном, тамо, у бескрају, уприличили сусрет са самим собом.

И српска књижевност новијих времена почиње путовањем. Други део прекретничког аутобиографског списа Доситеја Обрадовића *Живот и прикљученија*, треба ли на то уопште да (вас) подсећам, састављен је од дванаест путописних извештаја у форми писма, које наш ведри и благородни просветитељ упућује свом, сва је прилика, измишљеном пријатељу, читаоцу, дакле, како излази, сваком од нас лично, на кућну адресу. На Доситеја се, што је већ одавно кодификована књижевноисторијска чињеница, надовезује Љубомир Ненадовић, претеча модерније схваћеног путописног жанра на српском језику. Тај Ваљевац, Протин син, својим надахнутим писмима из Европе одредио је основну меру и утро пут потоњим корифејима те значајне, данас можда мање видне али неизоставне књижевне врсте. Готово да нема српског писца без разлике вредности, прозаисте и песника који није оставио записа о неком свом путовању (нема потребе посебно их набрајати, јер их је тушта и гма), а неки од њих су, попут непоновљиво маштовитог, несмиреног Растка Петровића, путовање узели као архиобразац, или, друкчије речено, као поетичку основу свеколиког свог писања, независно од облика које то писање у крајњем исходу поприми.

Када се тако гледа на ствар – а може ли се друкчије!? – остаје помало необично због чега се путопис сматра рубним а не централним жанром не само српске књижевности. Дуга је и слојевита прича зашто је то баш тако, а не онако како би по свему могло и морало бити, но, природа књижевног система зависи од много разноликих и разнородних фактора, и далеко би нас и у спекулативно беспуће одвело њихово опширније разматрање. За таквим разматрањем, на крају крајева, и строго узев, нема ни преке потребе: увек се гледа у оно што књижевност јесте, а за оно шта би она могла бити нема ни довољно надлежних ни довољно видовитих – све је то у власти језика, искуства, маште и „знакова поред пута” којима радознали људски ум не престаје да се креће. Зато ћу, сместа прекидајући такав правац досећања, рећи да је добро и подесно што се у обиљу разноразних вредних и мање вредних награда које се – ваљда на радост свих поклоника књижевности, свеједно да ли је реч о све многобројнијим писцима и све малобројнијим читаоцима – додељују у данашњој српској култури, установљује још једно признање, искључиво, и више него потребно и разложно посвећено управо путопису – награда имена Љубомира Ненадовића, са намером да се очува и подстакне интерес за путопис и путописаније, и то у околностима када такве одлике, за ту књижевну врсту, до сада заправо и нисмо имали.

Подједнако толико је важно што је први добитник Награде „Љубомир Ненадовић” прозни писац, есејиста и путописац Ми-

лисав Савић, један од неколико (не од двадесет или педесет, него од неколико) најзначајнијих аутора савремене српске књижевности. У узорно сроченој и исто тако опремљеној књизи *Долина српских краљева* (2014) Милисав Савић описао је своја похођења најзначајнијих духовних и световних споменика самог срца српске средњовековне државе, али, не мање важно, већ управо у духу путописа Доситеја Обрадовића, Љубомира Ненадовића и Растка Петровића, и своје сусрете са људима које је на том путешествију током 2013. године упознавао, ослушкујући шта они говоре, шта мисле и о чему сенавају.

Постоји неколико важних момената и карактеристика које, скупно гледано, а имајући пре свега на уму сугестивно, сведено исприповедану причу, Савићевом *Њујовану у њрошлости* дају естетску пуноћу истинског уметничког дела. Милисав Савић, хајдемо рећи, помало парадоксално, преузима путешествије по блиској околини свог завичаја, за који каже да га није ни изблиза упознао онолико колико би требало и колико би желео, премда је већ, као вечити несмајник и радозналац, у врло зрелим годинама. *Да, да* (што би рекао један лик из Савићеве књиге): смисао путописања свакако није повезан са категоријама близине и даљине, јер се, како сведочи искуство тога жанра, може путовати и по својој соби, по дворишту, по домицилном и оближњем месту, па и по долини краљева, каогод и по Хипербореји, Далеком истоку, или код Аборицина. Само писање је, по себи, како је то некада говорио Милан Дединац, па онда и небројени писци за њим, „позив на путовање”, и свако ко пише заправо пружа властиту језичку визију реакције и одговора на тај позив. Милисав Савић то, између осталог, чини и овако:

Код улаза у цркву налази се чесма. Иљаш ме је посаветовао да сркнем мало воде с чесме и да се умијем. Што да не? Живот ми и није ништа друго био него непрестано путовање на ком сам се и нахватао и нагутао прашине, дај боже да има те свете воде која ће ми с тела и из душе спрати нечистоћу. Пред Бога истине треба изаћи чистог, опраног лица, говорила је моја мајка. На сваком извору и чесми она се дуго умивала, иако јој ни руке ни лице нису били прљави.

Додуше, овде у Пељеву и коса и одећа белели су ми се од оне праве макадамске прашине. Слатке прашине. Све док се буде лепила по мом ознојеном лицу, биће приче.

Круг се полако затвара. Ако је почео као писац који би, имажинативним средствима, једино могућим, да убегне од окружења

у ком је дошао на овај свет, па у њему проживео и детињство и младост, о чему је транспоновано писао у својим раним, непатворено аутентичним прозним књигама *Бугарска барака*, *Младићи из Рацке* и *Љубави Андрије Курандића*, Милисав Савић се – не као разметни син, већ као човек који схвата да сваког од нас у великој, ако не и пресудној мери, обликује прошлост, индивидуална, породична и општа – враћа, на сасвим други, управо симболичан начин, свом родном крају, природи, људима, рушевним или боље одржаваним споменицима, врља шумама, пење се на висове, прашина друмовима, коломати богазама, прелази потоке и реке, слуша птице, обилази тврђаве, старе градове, гробишта и, пре свега, српске средњовековне споменике, стално учећи и стално се опомињући прошлости која не престаје да траје.

На том путу, што је такође важно, Милисав Савић није сам. Мада на почетку књиге каже да јесте, али када се склопи последња страница књиге, која је такође писмо пријатељима, види се да није. Нипошто није. Са њим су, у мислима, на том путу, многи српски писци и путописци, и Растко Петровић, и Драгиша Васић, и Милан Кашанин, и Григорије Божовић, и Милорад Панић Суреп, и Светислав Мандић, и Драгослав Михаиловић, и Милорад Павић, и Рајко Петров Ного, и Горан Петровић, па Слободан Ракитић, Милица Новковић, Енес Халиловић и други његови писци земљаци, а с њим су и они од којих не престаје да учи и који му олакшавају пут: многи наши значајни историчари уметности, знани и незнани градитељи, фреско и иконописци, библијске личности, владари, властела, епски јунаци, давни и савремени себри, иноземци, конзули, свештеници, аргати, наш и сав остали бели свет чији се језички шум стапа са шумом шума по којима ходи раб божији „зовоми” старим, ретким именом Милисав. У књизи *Долина српских краљева*, што је можда и њено најлепше својство, сустичу се енергије, знања и људи прошлости и савремености; она, тако, није само документ Савићеве књижевне и људске самоидентификације него и посебна, у много чему синтетична, а путописна, рекапитулација разностраних и разнородних, а опет компактних увида у српску традицију, у заборављене или трајно осветљене тачке наше прошлости.

Најзад, а можда је то требало још јасније истаћи већ на почетку, али је и овако добро, Савићева *Долина српских краљева* плени читалачку пажњу својом приповедном лакоћом, својом непретенциозношћу и, на тренутке, зашто да не, својом бедекерском прозирношћу и проходношћу, у чему не треба видети ништа необично нити површно, бедекере је писао и Милош Црњански; могуће је писати и тако, под условом да имате руку и машту мајстора. Савић

приповеда као да се разговара, што је давно рекао Стојан Новаковић о Доситеју, и та непосредност његове приче чини да његову лепу, шарену књигу, пуну свакидашњих призора али и мање знаних, сеновитих детаља, не остављамо из руку. У критици је одавно установљено правило да „ништа не држи пажњу као добра прича (...) и ништа није теже него ту причу испричати без празног хода”. Е, *Долина српских краљева* је управо то – путописна прича која одмицањем кроз време и простор не слаби него продубљује читалачку пажњу, чинећи то без имало празног хода. Путопис Милисав Савића је, када се саберу сви утисци, несвакидашње књижевно, и стога за дуго време памтљиво, тек наизглед оксиморонско, а заправо суштинско *ходочасничко враћање дому*.*

* Реч приликом доделе Награде „Љубомир Ненадовић” Милисаву Савићу за књигу *Долина српских краљева*, у Свечаној сали Ваљевске гимназије, 13. децембра 2014. године.